

ประเพณีสองศาสนาในสังคมพหุวัฒนธรรมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน
กรณีศึกษา : ชุมชนตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง
Tradition of Two Religions in Multicultural Society to Encourage the
Strengthening of Community: A Case Study of Tamod Community,
Tamod District, Phatthalung Province

สุธาทิพย์ จันทมาศ^{1*} ชลธิชา จำนงค์² วรรณัญ หนองมา³ เสฏฐวุฒิ จันทรเส็ง⁴

สุวีรยา สังข์แก้ว⁵ และชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ⁶

1, 2, 3, 4, 5, 6 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000

*E-mail : 611011238@tsu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหนด 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา 3) ประเพณีสองศาสนาที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน และ 4) แนวทางการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหนด โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามและข้อมูลเอกสาร มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 คน

ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนตะโหนดเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรมที่มีประเพณีสองศาสนาเป็นประเพณีสำคัญและมีการสืบทอดมายาวนาน ซึ่งเป็นประเพณีที่ให้ความสำคัญกับการนับถือบรรพบุรุษ การให้เกียรติซึ่งกันและกัน และการทำบุญร่วมกันระหว่างชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมสถานที่ การติดต่อประสานงาน การจัดเตรียมอาหาร และการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณี นอกจากนี้ยังมีคนจากภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอีกด้วย จากการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับแนวทางในการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนา ได้แก่ การปลูกฝังเด็กและเยาวชนให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของประเพณีสองศาสนา การนำเรื่องราวของประเพณีสองศาสนาไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น การส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับชุมชนสองศาสนา และการประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกได้รู้จักประเพณีสองศาสนา

คำสำคัญ : ประเพณี, สังคมพหุวัฒนธรรม, การเสริมสร้างความเข้มแข็ง

Abstract

This research aimed to study 1) traditions of two religions in Tamod community, 2) community participation in two religions, 3) tradition of two religions that affect the strength of the community, and 4) guidelines for promotion and conservation tradition of two religions in Tamod community. This study was conducted by qualitative research methods. The data was collected from the fieldwork and documents. The totally informants were 15 persons.

The results of the study revealed that Tamod community was a multicultural community with important tradition of two religions and long inheritance. The traditions were significantly on the values respect for ancestors, mutual respect, and joint performing meritorious deeds among Thai Buddhists and Thai Muslims. Additionally, the community participate in the traditions of two religious such as place provision, coordination, food preparation, and participation in the traditional activities. Moreover, the people of the outside community also took part. The community participation was able to influence the strength of the community. Furthermore, a guideline for promotion and preservation tradition of two religions consisted of the cultivation for children and youths to raise awareness and value of two religions, the creation local curriculum based on the story of tradition of two religions, the promotion for consciousness of tradition of two religions in community, and also the public relations for outsiders to know the tradition of two religions.

Keywords : Tradition, Multicultural Society, Strength Encouragement

บทนำ

ประเพณีเป็นสิ่งที่สืบทอดและปฏิบัติต่อ ๆ กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่ได้สั่งสมมาอย่างยาวนาน ผ่านการกระทำ สร้างขึ้น ถ้ายทอด และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง อาจอยู่ในรูปแบบของความคิด ความเชื่อ และการกระทำ อันเป็นที่ยอมรับร่วมกันของคนในชุมชน เป็นลักษณะของการมีแบบแผน ความคิด ความเชื่อ การกระทำ ค่านิยมร่วมกัน สู่การกำหนดเป็นระเบียบแบบแผนความประพฤติปฏิบัติที่สืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ปรากฏอยู่ในทุก ๆ ขั้นตอนของการดำเนินชีวิต ที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ต่อธรรมชาติ และความสัมพันธ์ต่อเพื่อน

มนุษย์ด้วยกัน อันนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ตรงเหมาะสม เสมือนเป็นบรรทัดฐาน หรือกลไกควบคุมทางสังคมที่สำคัญของชุมชน (อาหมัดอัลซารี มูเก็ม, 2559)

สำหรับประเพณีสองศาสนาเป็นประเพณีสำคัญประเพณีหนึ่งในชุมชนตะโหนด ซึ่งเป็นประเพณีร่วมระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชน เป็นประเพณีที่ส่งผลให้ชุมชนตะโหนดซึ่งเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม เป็นชุมชนที่ชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความรักความสามัคคี โดยประเพณีสองศาสนาเป็นประเพณีที่รวมจิตใจของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมไว้ด้วยกันอย่างแนบแน่น และนำมาซึ่งความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยเหตุนี้คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประเพณีสองศาสนาในสังคมพหุวัฒนธรรมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรณีศึกษา : ชุมชนตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง เพื่อประโยชน์ในเชิงวิชาการและการพัฒนาชุมชนตะโหนด ตลอดจนการนำองค์ความรู้ไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชนพหุวัฒนธรรมอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหนด
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา
3. เพื่อศึกษาประเพณีสองศาสนาที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน
4. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหนด

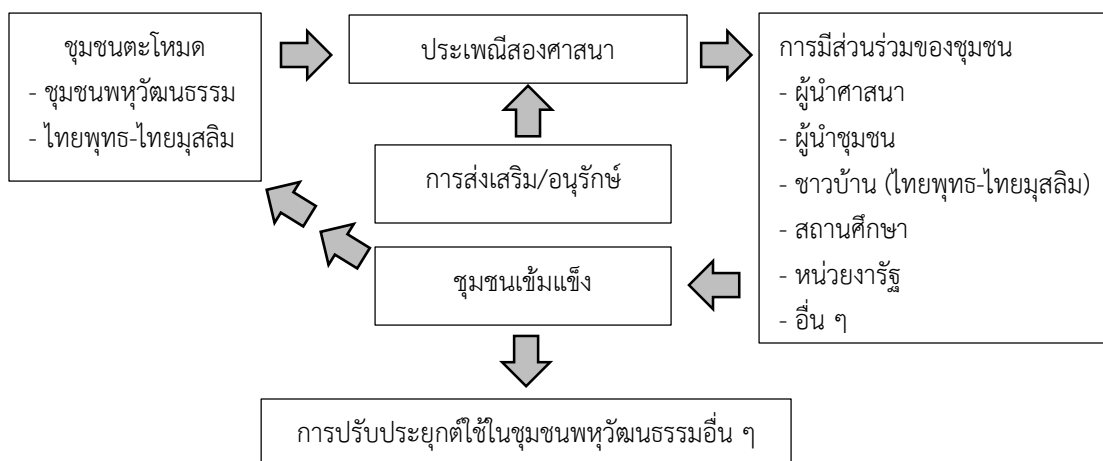
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การได้องค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีสองศาสนา การมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา ประเพณีสองศาสนาที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน และแนวทางการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหนด ตลอดจนชุมชนตะโหนดสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน อีกทั้งชุมชนตะโหนดยังสามารถเป็นชุมชนต้นแบบให้กับชุมชนสองศาสนาอื่น ๆ ในการนำองค์ความรู้หรือแนวคิดไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การทบทวนวรรณกรรมและกรอบแนวคิด

การทบทวนวรรณกรรมเพื่อใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษา ได้แก่

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับประเพณี 2) แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ 3) แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน 4) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง 5) แนวคิดเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรม และ 6) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิด

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) จำนวน 15 คน ได้แก่ 1) เจ้าอาวาสวัดตะโหนด จำนวน 1 รูป 2) โต๊ะอิหม่าม จำนวน 1 คน 3) พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 2 รูป 4) ผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน 4) ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 2 คน 5) ชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธ จำนวน 4 คน และ 6) ชาวบ้านที่นับถือศาสนาอิสลาม จำนวน 4 คน โดยใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling)

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการเก็บจาก 2 แหล่ง ได้แก่ 1) แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) จากการศึกษาค้นคว้าภาคสนาม (Fieldwork) โดยใช้การสังเกต (Observation) ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) การสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus group) และ 2) แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ที่เป็นข้อมูลจากเอกสารส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการศึกษา

ประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหนด

ชุมชนตะโหนดตั้งอยู่ในตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม (Multicultural Community) ที่มีชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ร้อยรัดความสัมพันธ์ของผู้คนสองศาสนาในชุมชนเข้าด้วยกัน นั่นก็คือ “ประเพณีสองศาสนา” ซึ่งมีจุดเริ่มต้นมาจากความเชื่อที่ว่า ในสมัยอดีต “โต๊ะหมุด” เป็นบุคคลแรกที่เข้ามาตั้งรกรากในชุมชนตะโหนด ช่วงเวลานั้นชาวบ้านในพื้นที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ต่อมาได้มีชาว

ไทยพุทธเข้ามาตั้งรกราก ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเข้ามาเมื่อใด แต่ชาวบ้านในชุมชนทั้งชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมต่างพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จากการติดต่อระหว่างกัน ส่งผลให้เกิดการแต่งงานข้ามศาสนาเกิดขึ้น มีการพัฒนาความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติข้ามศาสนา ยิ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนมีความใกล้ชิดและแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น ต่อมาชาวบ้านได้มีการจัดสถานที่เพื่อทำพิธีรำลึกถึงบรรพบุรุษของทั้งสองศาสนาขึ้นในสถานที่เดียวกัน ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ควนสองศาสนา” บริเวณนี้ในอดีตคือสถานที่ฝังศพของชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม ก่อนที่ชาวไทยพุทธจะเปลี่ยนมาเป็นการเผาศพแทนการฝังในบริเวณดังกล่าว ดังนั้นเมื่อถึงวันว่าง คือวันที่ 17 เมษายนของทุกปี ชาวบ้านทั้งชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมจะมาร่วมทำบุญให้กับบรรพบุรุษ เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เรียกว่า “ประเพณีสองศาสนา” และชาวบ้านมีความเชื่อว่าสถานที่แห่งนี้ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวบ้านทั้งชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมต่างเลื่อมใสศรัทธามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2543 ได้มีการเสนอขอให้เปลี่ยนแปลงวันทำบุญ “ประเพณีสองศาสนา” จากวันที่ 17 เมษายน เป็นวันที่ 15 เมษายนของทุกปี เพื่อให้สอดคล้องกับวันหยุดราชการในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ดังนั้นเมื่อถึงวันที่ 15 เมษายนของทุกปี ชาวบ้านในชุมชนตะโหมดและพื้นที่ใกล้เคียงจะเดินทางเข้ามายังควนสองศาสนาเพื่อร่วมทำบุญในประเพณีสองศาสนาอย่างเนืองแน่น

โดยชาวไทยพุทธจะเตรียมอาหารคาวหวานใส่ปิ่นโตไปร่วมทำบุญ พร้อมทั้งดอกไม้ ธูปเทียนทราย และน้ำดื่ม โดยอาหารที่จัดเตรียมจะเป็นอาหารที่ไม่ผิดต่อหลักศาสนาอิสลาม ส่วนไทยมุสลิมจะเตรียมอาหารใส่ปิ่นโตเพื่อมาร่วมทำบุญเช่นกัน เมื่อมาถึงสถานที่ทำพิธี ชาวไทยมุสลิมจะนำอาหารที่เตรียมมาไปวางไว้บริเวณศาลาที่จัดเตรียมไว้ให้ และนั่งรวมกันเพื่อรอทำพิธี ส่วนชาวไทยพุทธก็จะนำปิ่นโตและน้ำไปวางรวมกันยังศาลาที่พระภิกษุสงฆ์นั่งอยู่ และนำดอกไม้ ธูป เทียน ทราย ที่เตรียมมาไปกราบไว้บูชาต่อทวดโตะละหมาด (อนุสรณ์หลุมฝังศพของโตะละหมาด) และศาลาตาหมอเฒ่า (เป็นบุคคลที่ชาวบ้านในชุมชนให้ความเคารพนับถือ หลังจากเสียชีวิตจึงได้นำศพไปฝังไว้ที่บริเวณควนสองศาสนาใกล้ ๆ กับหลุมฝังศพของโตะละหมาด) ชาวบ้านในชุมชนตะโหมดไม่ว่าจะเป็นชาวไทยพุทธหรือไทยมุสลิมต่างให้ความเคารพนับถือ และเมื่อกราบไหว้เสร็จชาวบ้านทั้งสองศาสนาก็มานั่งรวมกันที่บริเวณเจดีย์เก็บอัฐิบรรพบุรุษของตน เพื่อจะประกอบพิธีทางศาสนา โดยชาวไทยมุสลิมจะเริ่มทำพิธีก่อน ขณะที่ชาวไทยมุสลิมทำพิธี ชาวไทยพุทธจะนั่งด้วยความสงบนิ่ง เมื่อการทำพิธีทางศาสนาอิสลามเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะเริ่มทำพิธีทางศาสนาพุทธ ขณะที่ชาวไทยพุทธทำพิธี ชาวไทยมุสลิมก็จะนั่งสงบนิ่ง ซึ่งเป็นการให้เกียรติซึ่งกันและกัน เมื่อเสร็จพิธีทางศาสนาชาวบ้านทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิมจะนั่งรับประทานอาหารและพูดคุยร่วมกัน นอกจากนี้โตะอิหม่ามและพระสงฆ์จะเทศน์หรือพูดคุยหารื้อร่วมกับชาวบ้านในประเด็นต่าง ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นปัญหา หรือการต้องการความช่วยเหลือ หรือการพัฒนาต่าง ๆ อีกทั้งในการประกอบพิธีทำบุญประเพณีสองศาสนา จะมีการทำบุญด้วยเงินปัจจัยด้วย ซึ่งเงินที่ได้จากการทำบุญจะมีการจัดสรรและมอบให้ทั้งสองศาสนาเพื่อนำไปบูรณะศาสนสถานหรือมอบเป็นทุนการศึกษาให้แก่เด็กที่ด้อยโอกาสในชุมชน และอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เป็นต้น จากนั้นถือว่าเสร็จพิธี

ภาพที่ 2 เสาหลักเมืองตะโหมต หรือ โต๊ะละหมาด

ภาพที่ 3 ศาลาตามอเฒ่า

การมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา

สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมสถานที่ การติดต่อประสานงาน การจัดเตรียมอาหาร และการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณี โดยชาวบ้านจะนำบุตรหลานมาร่วมพิธีด้วย ทำให้เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณีสองศาสนา นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านจากภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านจากชุมชนพื้นที่ใกล้เคียง รวมไปถึงผู้คนจากพื้นที่ต่างจังหวัด ซึ่งนอกจากความเลื่อมใสศรัทธาแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ ต้องการศึกษารเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหมต

ประเพณีสองศาสนาที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

ประเพณีสองศาสนาได้ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน กล่าวคือ ประเพณีสองศาสนาเป็นประเพณีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจชาวบ้านทั้งสองศาสนาเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดความรักความสามัคคี และนำไปสู่ความร่วมมือของคนในชุมชนทั้งสองศาสนาในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งนอกจากความร่วมมือของผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในชุมชนทั้งสองศาสนาแล้ว ยังมีสถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอีกด้วย

แนวทางการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหมต

1. การปลูกฝังเด็กและเยาวชนให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของประเพณีสองศาสนา
2. การนำเรื่องราวของประเพณีสองศาสนาไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น
3. การส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับชุมชนสองศาสนา
4. การประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกได้รู้จักประเพณีสองศาสนา

สรุปผลและอภิปรายผลการวิจัย

ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรมที่มีประเพณีสองศาสนาเป็นประเพณีสำคัญและมีการสืบทอดมายาวนาน ซึ่งเป็นประเพณีที่ให้ความสำคัญกับการนับถือบรรพบุรุษ การให้เกียรติซึ่งกันและกัน และการทำบุญร่วมกันระหว่างชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมสถานที่ การติดต่อประสานงาน การจัดเตรียมอาหาร และการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณี นอกจากนี้ยังมีคนจากภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอีกด้วย การมีส่วนร่วมของชุมชนได้ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับแนวทางในการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนา ได้แก่ การปลูกฝังเด็กและเยาวชนให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของประเพณีสองศาสนา การนำเรื่องราวของประเพณีสองศาสนาไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น การส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับชุมชนสองศาสนา และการประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกได้รู้จักประเพณีสองศาสนา โดยสรุปชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนสองศาสนาที่ชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข บนฐานความสัมพันธ์ที่แนบแน่นนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานของสุไรยา วานี และมะรอนิง สาแลมิง (2557) ที่พบว่า ทูตทางทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ระบบการปกครองที่มีความยุติธรรม ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการสื่อสารภาษาเดียวกัน เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขของชาวไทยพุทธและชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ตำบลทรายขาว งานของพระมหานภดล ปุณฺณสุวฑฺฒโก (2560) ที่พบว่า การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม คือ กระบวนการให้การศึกษาระดับขั้นพื้นฐานช่วยให้เด็กและเยาวชน ประชาชนเข้าใจ และยอมรับซึ่งความแตกต่างในเรื่องของความเป็นชนกลุ่มน้อย ด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ลัทธิความเชื่อ และงานของยุทธานุ นรเชฏฺฐโร และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ (2563) ที่พบว่า หลักการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย ตามหลักการของศาสนาที่สำคัญในประเทศไทยมีความสอดคล้องกันคือ การอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน เคารพในความแตกต่างของกันและกัน และการมีกิจกรรมร่วมกันอย่างสร้างสรรค์และต่อเนื่อง หลักการอยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทยตามหลักการทางศาสนาและหลักสิทธิมนุษยชนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือหลักการอยู่ร่วมกันของแต่ละศาสนาแม้จะมีลักษณะเฉพาะคำสอนที่แตกต่างกัน แต่มีหลักการที่ใกล้เคียงกัน คือการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนาตนเอง การเคารพในสิทธิเสรีภาพของกันและกัน และการมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องระหว่างคนในชุมชน ซึ่งชุมชนตะโหมดเองก็เช่นเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ควรมีการส่งเสริมและปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีความรู้ความเข้าใจและซึมซับเกี่ยวกับประเพณีสองศาสนา

2. ควรมีการนำแนวคิดเกี่ยวกับประเพณีสองศาสนามาปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ตลอดจนการนำแนวคิดไปปรับประยุกต์ใช้ในชุมชนพหุวัฒนธรรมอื่น ๆ
3. ควรมีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับประเพณีสองศาสนาให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed methodology) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative research)
2. การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา
3. การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมในประเพณีสองศาสนา
4. การวิจัยครั้งต่อไปควรเก็บข้อมูลจากชาวบ้านนอกพื้นที่บริเวณใกล้เคียงด้วย เพื่อจะได้ข้อมูลที่หลากหลายมุมมอง

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณเจ้าอาวาสวัดตะโหนด โตะอิหม่าม พระภิกษุสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ชาวบ้านทั้งชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมในชุมชนตะโหนด และหลักสูตรการบริหารและพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ตลอดจนผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ ที่มีส่วนช่วยให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- พระมหานกต บุญญสุวฑฒโก. (2560). *การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร*. คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุทธนา นรเชฏฐ์ และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์. (2563). การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย. *วารสารมหาจุฬาราชการ* [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์]. 7(1), 102-118.
- ไธยา วานี และมะรอนิง สาแลมิง. (2557). การอยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมพหุวัฒนธรรม กรณีศึกษาตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. *วารสารการเมืองการปกครอง* [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์]. 4(1), 204-219.
- อาหมัดอัลซารีย์ มูเก็ม. (2559). *ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิต ของชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบนพื้นที่บ้านจารย์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์*. (การวิจัยประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาบัณฑิตอาสาสมัคร วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).